

ТАШАНСЬКИЙ ПАРК НА ПЕРЕЯСЛАВЩИНІ: 240 РОКІВ ВІД ЗАСНУВАННЯ

У статті розкривається історія створення та сучасний стан одного з найстаріших парків України.

Ключові слова: археологія, культура, кургани, ландшафт, паркові насадження.

Створення Ташанського парку, як одного з найдавніших в Україні, не можна розглядати без історії заснування с. Ташані. Його історія надзвичайно багата та цікава з багатьох точок зору: археологічної, історичної, природо-кліматичної, географічної. Утворення села як постійно або з різних причин тимчасово нежилого населеного пункту, сягає у глибоку давнину до нашої ери. Про прадавню історію с. Ташань свідчать багато археологічних пам'яток, які знаходяться на його території чи прилеглих до нього сіл. Ці джерела переконливо показують, що тут населення жило ще у давні часи, відлік яких розпочинається з первісного суспільства. Так, у трьох кілометрах від Ташані знаходиться Добраничівська стоянка. Вона датується 12 тис. до н.е. На території Переяславщини, у тому числі недалеко від Ташані, є пам'ятки неоліту, енеоліту, трипільської культури, епохи бронзи, залізного віку, зарубинецької та інших культур.

Особливо багата Переяславщина на пам'ятки скіфського періоду. На її полях знаходиться близько сотні курганів цієї доби, які збереглися до наших днів, та не менша кількість знищених і розораних в різні епохи, від яких залишилися лише пагорби на полях і в селах. Ще у досить добромому стані зберігся земляний вал. Він проліг від правого високого берега р. Супій (поблизу с. Ташані) у напрямку Дніпра, довжиною приблизно 25 км. За всіма ознаками та археологічними знахідками, які у ньому виявлялися, цей вал, як, можливо, і ряд інших валів Переяславщини, були насипані у скіфську добу. Цієї думки дотримуються вчений-скіфолог Б.Шрамко, Г.Ляскоронський, Б.Рибаків та інші історики [5, с. 55-56].

Зупиняючись на характеристиці валу як земляної споруди, слід зазначити, що нині його основа становить 8–10 метрів, а висота – 3–4 метри. Перед валом знаходився широкий і глибокий рів. Його ознаки збереглися до наших днів. Вал насипався як оборонна споруда. Через нього неможливо було перейти непоміченим вартою навіть невеликій групі людей. Разом з тим, він міг

мати і господарське значення, тому що на випадок захоплення у місцевого населення худоби, яка випасалася в степу, або інших матеріальних цінностей, їх неможливо було вільно перемістити через вал [4, с. 341]. До цього слід також додати, що створення такої великої і трудомної споруди було під силу лише матеріально міцним й чисельним людським громадам, які мешкали на цій території.

Тут автори хочуть зробити відступ і зазначити, що протягом багатовікової історії окремі ділянки валу були розкопані при проведенні сільськогосподарських робіт. Однак наприкінці 1990-х років, незважаючи на наявність на ньому охоронного знаку історичної пам'ятки, між с. Денисами і Ташанню 120 м валу, який добре зберігся до наших днів, невідомо за чийм дозволом було знято з поверхні разом із великим, можливо скіфським курганом, а ґрунт вивезений. Такі дії не виправдані ніякими потребами, тому що поряд, у декількох метрах від валу, на неораній території можна було набрати набагато більше чорнозему, ніж його було взято з валу. Наслідком цих дій стало нищення частини цінної історичної пам'ятки.

Щодо курганів, то на полях Переяславщини вони насипані як окремо, так і масивно – від декількох до десяти і більше одиниць. Це біля Стовп'яг, Виповзок, Сомкової Долини, Соснови, Денис, станції Переяславської та інших сел району. Є великий курган і в с. Ташань. Він у добромому стані зберігся до наших днів. Нині його висота становить 10-12 м, а основа – понад 50 м. За останні 40-50 років, за спостереженням одного з авторів цієї праці, внаслідок різних природно-кліматичних впливів та господарської діяльності людей навколо кургану, його висота зменшилася приблизно на 7-8 м. Ймовірно, на пониження висоти кургану вплинули його розкопки. За переказами, які передаються у цій місцевості з покоління в покоління, у середині XIX ст., за наказом князя К.Горчакова, його кріпаки (жители Ташані та інших сіл) впродовж декількох місяців зняли дві третини кургану, проникли глибоко під його основу до самого поховання. Все,

що було знайдено в процесі розкопок, князь забрав до своєї музейної колекції. Ця велична земляна споруда, яка за описами очевидців того часу сягала приблизно 40 м висотою, почала просідати, руйнуватися і зменшуватися. Можна тільки уявити, яких розмірів був курган, коли його насипали, і яка кількість людей була залучена до цієї великомасштабної роботи. Зрозуміло, що це було місцеве населення, з високим рівнем економічного розвитку. Цій громаді було посилено створити таку грандіозну споруду та з великими почестями (і, мабуть, значними матеріальними цінностями) поховати відому людину того часу. За визначенням археологів, цей курган відноситься до епохи міді-бронзи, тобто III тис. до н. е. Однак під час розкопок у ньому були виявлені предмети скіфської доби. Це свідчило про те, що названий курган був випадково чи то свідомо насипаний на місці давнішого поховання, або він відноситься до скіфського періоду. У 1970 р., коли недалеко від цього кургану робили земляний насип для дороги з твердим покриттям, бульдозерами був розгорнутий курган-пагорб і вигорнуто на поверхню землі уламки керамічного посуду, датовані 6–5 ст. до н. е. А таких курганів на прилеглих до Ташані полях нині знаходиться більше десяти. За переказами, які існують серед жителів села, в огляді – дослідженні вказаного кургану брав участь член археографічної експедиції Т.Шевченко. Він побував у с. Ташань і навіть змалював у парку великого дуба, вік якого на той час становив понад 500 років. Серед малюнків Т. Шевченка, які збереглися, є декілька зображень дубів. Один з них, хоч і не підписаний, що це з Ташанського парку, але своїми обрисами нагадує того дуба, який у Ташані змальовував Т. Шевченко і якого називають «Тарасовим». Спогади ташанців, що в їхньому селі побував Т.Шевченко, небезпідставні. Він у 1843 і 1844 рр., неодноразово переїжджаючи з Переяслава у Яготин, міг їхати тільки через Ташань. На той час це була найкоротша транспортна дорога з Переяслава на Яготин, Пириятин, Лубни з переправою у районі Ташані через р. Супій [1, с. 94, 97, 126, 378]. Цим шляхом із Пириятин у Переяслав Т. Шевченко проїжджав влітку 1859 р. і не виключається можливість, що зупинявся у черговий раз на відпочинок у с. Ташань. Про його переїзди через село та перебування у маєтку М. Голіцина та К. Горчакова збереглися спогади у жителів села й до наших днів.

Таким чином, названі археологічні пам'ятки свідчать про те, що на території с. Ташань постійно мешкало населення вже до скіфського і у скіфський період та наступні століття. Доказом цьо-

го є не тільки вал і кургани, а й численні залишки матеріальної культури тієї епохи. Їх знаходили і донині знаходять під час земельних робіт та торфорозробок як у названому, так і в сусідніх селах. Зокрема, недалеко від Ташані, в руслі р. Супій, що була судноплавною ще до початку XX ст. і по якій велася жвава річкова торгівля, наприкінці 1950-х років, під час копання торфу, на глибині приблизно двох метрів, був знайдений великий човен з бронзовими ємностями грецького виробництва. У них із Греції, або грецьких міст Причорномор'я транспортувалося вино та оливкове масло для продажу в місцевих селах скіфам-землеробам. Нині цей посуд зберігається у Національному музеї історії України в м. Києві. А у сусідньому з Ташанню селі Денисах у 1905 р. було знайдено великий скарб золотих грецьких виробів (браслети, кулони, діадеми, монети тощо), які датувалися 4-3 ст. до н. е.

Існувало велике поселення на території Ташані після скіфського періоду й у наступні століття. Тут варто зауважити, що історично так склалося, що Переяславська земля, а згодом князівство, перебувало в центрі багатьох подій, які тією чи іншою мірою впливали на історію всієї Русі, у тому числі й України. Не даючи широкої характеристики всім подіям, які тут відбувалися до часів Київської Русі і у IX – XIII ст., лише зазначимо, що переяславці та жителі князівства впродовж століть боролися з різними кочівниками. Через князівство проходив торговий шлях «із варяг у греки». Переяславці вели торгівлю з Візантією. Звідси пішла назва Подніпров'я – Україна. Князь Переяславський Юрій Долгорукий із жителями князівства заснували Москву, Юр'єв (Тарту), Переяслав-Залеський та інші міста Північно-Східної Русі. Окремі з них згодом перетворилися у центри князівств. Поряд з побудовою міст у ці регіони була привнесена й культура південноруських слов'ян – українців, їх побут, звичаї, організація економічного життя тощо. Ймовірна можливість, що у цих процесах брали участь жителі Карані, Строкови, Цибель, Ташані та інших сіл Переяславщини [6, с. 323, 354, 365, 370, 380]. Щодо Ташані, то до часів Київської Русі це вже був великий населений пункт. Приблизно наприкінці VIII – початку IX ст. Ташань було перетворено у потужне укріплення, а його жителі впродовж тривалого часу успішно відбивали напади на Переяславщину хазар, печенігів, половців та інших кочівників.

Географічно село знаходилося у дуже зручній для проживання і навіть оборони від ворожих нападів місцевості. У східній частині села проті-

**До статті Дмитра та Олесі Розовиків «Ташанський парк на Переяславщині:
240 років від заснування» (стор. 107–111)**

**До статті Дмитра та Олесі Розовиків «Ташанський парк на Переяславщині:
240 років від заснування» (стор. 107–111)**

кала широка і глибока р. Супій. З північного боку знаходилася велика затока Супою, з півдня – далеко в степ заходив глибокий і широкий яр – балка, на дні якого протікала річка. Лише західна частина села була відкрита для вільного виходу в степ. Але її жителі викопали тут великий рів, звели земельний вал, високий дерев'яний частокіл, тобто відгородилися від поля, тому цю місцевість називали Городищем. У ньому фактично й проживало все населення Ташані. Городище стало міцною військовою фортецею, яка захищала від ворогів не тільки жителів Ташані, а й інші прилеглі до Переяслава населені пункти.

За переказами, під час нападу монголо-татар на Переяслав їх основні сили зі сходу переправлялися через р. Супій недалеко від Ташані і у 1239 р. стали табором біля села. Донині ця місцевість називається Таборищем. У 1950-х роках на її території, під час земельних робіт, знаходили уламки монголо-татарської зброї, посуду тощо.

Торкаючись питання про назву Ташань, автори не зовсім погоджуються із твердженням окремих дослідників краю про її тюркомовне походження, що означає «камінь». Ця назва з'явилася нібито тоді, коли монголо-татари стояли біля села табором, деякий час не могли оволодіти Ташань-городом, і тому назвали його каменем. Однак, якщо подивитися на це означення глибше і розкласти слово на частини, то побачимо, що назва Ташань співзвучна і навіть складається з двох кореневих й наближених до назви гір Тянь-Шань (висота, підвищення, гори). На думку авторів, ймовірно, що цю назву території, на якій розташована Ташань, дали скіфи-кочівники. Це пов'язане з тим, що вказана місцевість, порівняно з прилеглою до неї територією, знаходиться на чітко окресленому підвищенні. Вона здає далеко нагадує гірське плато, яке було видно далеко в степу. До того ж, насипаний біля Ташані високий поховальний курган-велетень виглядав як вершина цього підвищення, і його обриси було видно за десятки кілометрів.

Є також думка, що назва села походить від назви річки Ташанька, яка протікала поряд з селом і впадала в р. Супій. Ця версія також має право на існування. Відомо, що люди з давніх-давен селилися на берегах річок, які були для них вагомим джерелом існування. Природно, що вони давали їм власні назви, які передавалися з покоління в покоління. Назви річок, місцевості, гір, озер тощо є найбільш стійкими, і багато їх найменувань незмінно дійшли до наших днів. При відсутності писемних джерел саме через географічні назви ми отримуємо окремі елементи мови, термі-

нів, якими спілкувалося населення у ті прадавні часи. Звідси можна зробити висновок, що назви річок, а, відповідно, і багатьох населених пунктів, зокрема, й с. Ташань, склалися не у XIII ст., а на багато століть раніше. Назви окремих з них на Переяславщині звучать так: Супій, Трубіж, Недра, Сага, Альта, Броварка, Карань, Ташанька, Стряква, Цибля та ін. [6, с. 370, 374].

У час визвольної війни під керівництвом Б.Хмельницького Ташань входила до Переяславського полку. У відомостях про місцевість Переяславського полку, складених у 1730 р., зазначалося, що Ташань здавна було вільне військове, тобто козацьке село [7, арк. 177-178]. А потім воно по черзі потрапляло під управління (далі – володіння) переяславських полковників Івана Лисенка, Івана Момота, Івана Мировича, Стефана Томара, Павла Доброничького та генеральші Контакузівни [3, с. 41, 45, 63].

У 1770 р. за рішенням імператриці Катерини II та указом Сенату село було передане графу П.Рум'янцеву-Задунайському. Згодом, подорожуючи по Україні, Катерина II завітала в Ташань і, на зразок європейських столиць, звеліла побудувати у Ташані великий замок, розширити на р. Супій пристань, а на прилеглих до замку територіях та біля адміністративних будівель висадити парк з елементами англійської і французької паркової культури. З Ташані П.Рум'янець протягом 16 років управляв всією Україною [8, арк. 1–2]. Після смерті графа Ташань належала його сину С.Рум'янцеву. З 1854 р. – князю М.Голіцину [9, арк. 192–194], а з 1850-х років до 1917 р. – князю К.Горчакову та його спадкоємцям. Є така версія, що Костянтин Горчаков виграв Ташань у Миколи Голіцина в карти, інша – що викупив у нього. На той час Ташань була великим селом і мала майже 2 тис. жителів [10, арк. 42 – 44].

Виконуючи накази Катерини II, у 1775 р. П.Рум'янець заклав парк на площі у 145 га. Він прилягав безпосередньо до графського замку, який було побудовано на правому високому березі р. Супій, старовинному місці фортеці – Городищі. Парк охопив частину рівнинної степової території та існуючі тут яри і балки. Ще до його створення у низинах обраної під парк місцевості росло багато різних дерев і кущів. Особливо серед них виділялися дуби віком 700-900 років, висаджені ташанцями ще до часів Київської Русі. Цей рукотворний лісовий масив жителі села використовували у літній період як захист для корів, овець і табунів коней від спеки. Існуючі лісові насадження та рельєф місцевості надавали новостворюваному парку особливої природної краси, а числен-

ні насадження дерев та різноманітні кущі створювали у літній жаркий період приємну прохолоду і зволожений для місцевості мікроклімат.

Впродовж всього XIX ст. парк територіально постійно збільшувався, зростав у ньому й масив висаджених різних порід дерев та кущів.

Головною частиною парку стала широка алея, обсаджена з обох сторін каштанами та кленами в два ряди. На її узбіччі ріс самшит. Алея була викладена цеглою. У кінці алеї вже князем К.Горчаковим були насажені їстівні каштани, а на схилах ярів – грецькі горіхи й ліщини. В парку є природне підвищення – Чмирова гора. У часи П.Рум'янцева це місце було обладнане для прийому та розваги гостей. На схід від парку розкинулися луки – заплави давнього русла річки Супій. Частину схилів парку засадили вільхами, а окремі ділянки – хвойними породами дерев, переважно ялинами, каштанами, липами та іншими деревами.

Характерною ознакою парку є те, що первинно його ландшафт у цілому нерівний. У парку є багато схилів, долин та шість ярів. На схилах першого яру ростуть каштани, берести, липи, гледичії (занесені в Червону Книгу), грецькі горіхи, акації, модрини, дуби череваті, ясени, берези, сосни звичайні. Біля Чмирової гори є пірамідальний дуб. Ближче до р. Супій ростуть вільхи, осики. Біля яру знаходяться старі дуби, віком по 600-700 років.

У 1855 – 1867 рр. М.Голіцин побудував у парку будинок з червоного дерева, розширив ділянки парку. Площу другого і третього яру доповнили посадками граба, сосни, дуба, сосни Веймутова. Парк відмежували від поля глибоким ровом. Посередині парку знаходиться велика впадина, утворена двома ярами. Там висадили ділянку бархату амурського або коркового дерева.

В часи Горчакових парк було розширено, окультурено та доповнено рядом хвойних та листяних дерев. Князь К.Горчаков побудував у кінці алеї будинок на свій смак з рисами середньовічного стилю. За наказом князя у 1901 р. було викопано перший ставок з островом, а його береги обсажені канадським сріблястим кленом.

У 1902 р. був викопаний другий ставок і обсаджений чорними та сірими горіхами, соснами кримськими, звичайними та сріблястими ялинами. У ставках вирощували коропів, карасів червоних річкових, раків тощо.

На схід від другого ставка у 1903 р. було споруджено третій, глибиною понад 6 м., з чистою джерельною водою. На північній і південній частині ставу були посаджені ділянки ялини звичайної, а у водоймі були розведені рідкісні види риб. Вибрану з ставків землю використано для побу-

дови греблі через старе заболочене русло річки Супій. Гребля згодом стала дорогою до невеличкого ліска, який назвали Лукою. У Луці тримали мисливських собак [2].

Крім листяних та хвойних дерев, а їх при К.Горчакову було висаджено більше сотні найменувань, у парку росло багато різновидів кущів. Це – глід, бузок, ялівець козачий, акація жовта, туя, бересклет, шипшина, терен, черемуха біла, самшит, крушина ламка, жасмин, калина, барбарис, бузина, верболіз, живокіст, малина, ожина, верба біла, верба плакуча, шовковиця. В парку ростуть рідкісні сон-трава, астрагал шерстисто-квітковий, горицвіт дволистий, ряст великий, калюжниця, біле латаття, глечики жовті, мати-й-мачуха, підсніжники, зірочка бліда та інші трави й рослини.

У парку водяться дятли, сиворакші, синиці, сойки, бугаї, вальдшнепи, очеретянки, солов'ї, кроншнепи, шпаки. Серед звірів – заєць русак, лисиця руда, куниця кам'яна і лісова, тхір лісовий, видри, бобри, ондатри, норки.

У частині парку, ближче до с. Горбані, яка поступово перетворюється у ліс, ростуть білі гриби, лисички, маслоки, опеньки та інші види грибів.

У період національно-визвольних змагань 1917-1921 рр. землі князя Горчакова були конфісковані і передані селянам. У державну власність перейшов і парк. Замок та ряд інших приміщень ташанці поступово розібрали, а на їх місці відкрили базарну площу. Інші приміщення, які належали князю й знаходилися в центрі села, були перетворені у адміністративні та культурні заклади. До 1980-х років, у парку, який знаходився у підпорядкуванні Студенківського лісництва та під контролем місцевого колгоспу «Дружба» й Ташанської сільської ради, підтримувався цілковитий порядок. У ньому часто у вихідні дні відпочивала молодь з Ташані й навколишніх сіл, проводилися різні фестивалі, конкурси художньої самодіяльності, відзначення різних державних свят. Київська кіностудія ім. О.Довженка в парку відзняла багато сюжетів для кінофільму за драмою-феєрією Л.Українки «Лісова пісня» та ряд науково-документальних стрічок про природу України і парки республіки.

До наших днів у парку збереглося багато вікових дерев. Зокрема, у середині 1960-х років, під час розмиву весняною повінню схилу балки упав дуб-велетень. В основі він був більше 2 м, а висотою – понад 35 м. Це був останній дуб, вік якого сягав до 1000 років. Для того, щоб вивести його з парку, була викликана спеціальна бригада з лісопилною технікою. Впродовж тижня її робіт-

ники розпилювали дуба. Частина деревини передали місцевому колгоспу на господарські потреби, а іншу – відправили в Міністерство лісового господарства УРСР для наукового дослідження.

У парку й сьогодні ще росте дуб, якого у свій час змальовував Т.Шевченко, перебуваючи у с. Ташань під час обстеження вже згаданого кургану. За оцінкою агрономів-лісоводів, нині його вік становить 800 років. У парку росте також майже його ровесник – «Дуб кохання». Про його назву складено багато легенд. Ростуть у парку на одній з алей три дуби-брати. Їх вік – 500 років. Вони виростили з однієї основи. За переказами-легендами вони нібито проросли зі стовбура дуба-велетня, якого колись пошкодив ураган чи, можливо, людські руки.

Однак із реформуванням колгоспно-радгоспної системи на початку 1990-х років та приватизації матеріально-технічної бази діючого тут колгоспу «Дружба» припинилося фінансування догляду парку. Не виділяє кошти на різні упорядкувальні роботи й Студенківське лісництво, на утриманні якого знаходиться парк. Наслідком такої безгосподарності став занепад парку, перетворення багатьох його ділянок у чагарники, лісові зарості, забур'янення. З'явилися непоодинокі випадки вирізки на господарські потреби цінних порід дерев, у тому числі рідкісних і екзотичних видів. Багато дубів, вік яких сягав 700-900 років – повсихали.

Починають всихати й хворіти дуби віком 500-600 і навіть 300-350 років, у тому числі «Дуб кохання» і «Тарасовий дуб». Збіднів парк й на інші види рослин та дерев, які тут вирощувалися для розмноження навіть у теплицях і парниках в попередні 150 років. Йде процес поступового замулення і заростання водоростями ще в недалекому минулому чистих рукотворних ставків. У даний час парк залишається практично недоглянутим. У ньому не ведуться природоохоронні роботи. Окремі його ділянки перебувають в абсолютно занедбаному стані. Вони завалені посохлими деревами, які ніхто не прибирає. Від них на здорові дерева поширюються різні грибкові захворювання та паразити. Маса цінних екзотичних і рідкісних дерев гине від омели, а кущі і рослинність – від бур'янів. Звичайно парк ще можна врятувати, якщо віднести його до переліку об'єктів національного садово-паркового мистецтва та поставити під державну охорону і догляд. Назріла також необхідність, щоб природо- і пам'яткоохоронні організації Переяславщини і Київщини виступали з ініціативою і допомогли відкрити в Ташані пам'ятні знаки П.Рум'янцеву та К.Горчакову, які тут проживали тривалий час. П.Рум'янцева слід відзначити як засновника парку. К.Горчакова – як особу, яка дбала про розширення парку, наповнення його різними насадженнями, окультуренням і збереженням парку як природного заповідника.

Джерела та література

1. Жур П. Труды і дні Кобзаря / П. Жур. – К.: Дніпро, 2003. – 517 с.
2. Інтернет-ресурси: Ташанський парк. Режим доступу: <http://www.tashanpark.com/park.html>; Парк-пам'ятка садово-паркового мистецтва загальнодержавного значення «Ташанський парк». Режим доступу: <http://atur.com.ua/index.php?id=1524>.
3. Кривошея В. Генеалогія українського козацтва. Переяславський полк / В.Кривошея. – К. «Стилос», 2004. – 418 с.
4. Максимович М.А. Собрание починений. Т. II / М.А.Максимович. – К.:ИПУ, Київський університет, 2007. – 524 с.
5. Смолій В.А. Переяслав у віках / [Смолій В.А., Коцур В.П., Якименко І.П. та ін.] – К.:Світ Успіху, 2007. – 424 с.
6. Полное собрание руських летописей. Т. II. Ипатьевская летопись. – М.: Изд. восточн. литературы, 1962. – 938 с.
7. ЦДАК України, ф. 51, оп. 3, спр. 4167, 188 арк.
8. Там само, ф. 736, оп. 1, спр. 1102, арк. 5.
9. Там само, ф. 486, оп. 1, спр. 316, арк. 235.
10. Там само, ф. 1111, оп. 1, спр. 401, арк. 85.

Дмитро Розовик, Олеся Розовик

ТАШАНСЬКИЙ ПАРК НА ПЕРЕЯСЛАВЩИНІ

В статті розкривається історія створення і сьогоденне стан одного з старейших парків України.

Ключевые слова: археологія, культура, кургани, ландшафт, паркові насадження.

Dmytro Rozovyk, Olesya Rozovyk

TASHANSKY PARK ON PEREYASLAV REGION

The article is open history about creation and the today's condition of one of the old Ukrainian park.

Key words: archeology, culture, tumulus, terrain, park planting.